

Література:

1. Баклажченко С. До питання про вивчення народної творчості // Новим шляхом, 1922. - №1-2. - С.53-56.
2. Булашев І. Український народ в своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. - К., 1992. - 441с.
3. Виховський О. Соціальне будівництво та українська інтелігенція // Радянська освіта. - 1929. - №7-88. - С.5—8.
4. Возовий Й. Етнографія в сільській шкoлі // Радянська освіта. - 1929. - №9. - С.72-74.
5. Грушевський М.С. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Україна. - 1925. - №5. - С.6-12.
6. Дмитрук М. Практична участь освітян у краєзнавстві // Радянська освіта. - 1929. - №11. - С.54-59.
7. Лазаріс А. Українське краєзнавство та перспективи його розвитку // Радянська освіта. - 1925. - №5. - С.49-54.
8. Лотоцький О. За родную школу. - М., 1916. - 57с.
9. Лотоцький О. Народное образование на украинском Юге. - М., 1914. - 286с.
10. Основи національного виховання: Концеп. Положення / В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергійчук та ін. За заг. Ред. В.Г.Кузя та ін. - К., 1993. - 152с.
11. Сірополко С. Внешкольное образование. - М., 1912. - 128с.
12. Сірополко С. Завдання нової школи. - Нова-Ушиця на Поділлі, 1919. - С.20.
13. Ушинський К.Д. Избр. пед.произв. - М., 1945. - Т.2. - 576с.

Лариса ГОЛЮВАТА (Тернопіль)

ВИКОРИСТАННЯ МУДРОСТІ НАРОДНОЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (5 клас, повторення вивченого в початкових класах)

Однією з головних функцій рідної мови є те, що вона виступає засобом пізнання нагромаджених людством культурних цінностей. Завдяки цьому учні мають змогу прилучитися до національної і світової культури, засвоїти вироблені людством моральні поняття, ідеї та ідеали.

Запропоновані вправи і завдання, побудовані на зразках народної творчості, допоможуть учителеві-словеснику втілити на уроках повторення у п'ятому класі одну з чотирьох взаємопов'язаних

змістових ліній — культурологічну, оскільки, за новою програмою для середніх загальноосвітніх закладів з рідної мови ("Дивослово", 2001, №8, вкладка, ст.8), на уроках української мови велике значення мають "мовленнєві зразки, тобто система текстів і усних висловлювань, форма яких відзначається довершеністю, а зміст концентровано представляє національну культуру українського народу, а також культуру світову".

Повторення вивченого в початкових класах (10 годин)

Звуки і букви. Склад і наголос. Значущі частини слова; спільнокореневі слова. Ненаголошені голосні в коренях слів (ті, що перевіряються і не перевіряються наголосом)

Прочитайте запропоновані прислів'я. Якою спільною темою вони об'єднані? Якими словами називають край, де народилася людина.

1. Рідна країна найкраща. 2. Хто відмовляється від батьківщини — помирає в самотині. 3. Треба, щоб вітчизна була нам дорожча, ніж ми самі собі. 4. Вода з рідного місця — свята, земля з рідного місця — золото. 5. Нема нічого милішого за домашнє вогнище.

Назвіть звуки і букви у виділених словах, вкажіть у них наголос. Письмово запропонуйте варіанти переносу зазначених слів. Скільки складів у цих словах?

Перепишіть прислів'я. У виділених словах виділіть значущі частини. Повторіть, що таке корінь, префікс, суфікс, закінчення, основа.

1. Наполегливість та праця успіх приносять. 2. Багато людей — добре працюється. 3. Не навчишся працювати змолоду — на старість долю проклинатимеш. 4. Найбільша кара для працьовитого — безділля. 5. Спершу попрацюй, а тоді танцюй.

Окремо випишіть спільнокореневі слова, які зустрічаються у прислів'ях. Доберіть свої приклади.

Запишіть прислів'я, вставляючи пропущені ненаголошені Е, И у коренях слів.

1. Хто хоче знати майбутнє, мусить добре знати м(е,и)нуле. 2. Розум — справжня ч(е,и)снота. 3. Безглуздо к(е,и)рувати іншими, якщо не вмієш володіти собою. 4. Злочинами ніхто не здобуде тр(е,и)вального щастя. 5. Хто мало сумує, той

багато пом(е,и)ляється. 6. Хто не див(е,и)ться вп(е,и)ред — зал(е,и)шається позаду. 7. Р(е,и)м(е,и)сло проганяє нужду і зло.

Яке правило Ви використали, вставляючи букви? Що слід робити, коли ненаголошені Е, И не перевіряються наголосом?

Частини мови; основні способи їх розпізнання. Іменник. Іменники, що означають назви істот і неістот. Велика буква і лапки в іменниках. Голосні у відмінкових закінченнях

Переписуючи прислів'я, зверху над словами зазначайте (олівцем) частину мови.

1. Прислів'я в розмові — як солодкий мед у глечичку. 2. Від доброго слова серце м'якшає. 3. Вчись тримати язик за зубами. 4. Коли багато говорять, одне одного нечують. 5. Кожен розуміє сказане по-своєму. 6. Мудрий розкидає поради, розумний їх підбирає.

Як Ви зуміли розпізнати частини мови? Пригадайте їх визначення. Чи є у реченнях такі слова, частину мови яких Ви не змогли визначити?

Із поданих прислів'їв випишіть у дві колонки іменники, що означають назви істот і неістот (у називному відмінку).

1. Для кожної матері своя дитина — картина. 2. Гідний син у батька поради питає і слово його над усе поважає. 3. Син — підмога батькові, дочка — окраса дому. 4. В дитини впаде одна сльоза, а в матері дві. 5. Дітей розумними виростиш — рід свій прославиш.

Якою спільною думкою об'єднані ці прислів'я? Використовуючи записані Вами слова, складіть усну розповідь, взявши за назву прислів'я "Шануй своїх батьків і тебе шануватиме твій син".

Спишіть запропоновані прислів'я, доповнивши їх словами із довідки у правильному відмінку. Вкажіть відмінок іменників і виділіть закінчення.

1. Лоша вибирають по 2. Ледар боїться роботи, а брехун — 3. Не багатій грошима, а багатій 4. Молоді беруть силою, старі — 5. Старе дерево — господар 6. З-під землі скарб добудеш лише ДОВІДКА. Друзі. Ліс. Мати. Праця. Правда. Розум.

Прикметник. Голосні у відмінкових закінченнях

Запишіть прислів'я, розкривши дужки і утворивши прикметники у правильному відмінку від іменників. Вкажіть відмінки прикметників і виділіть закінчення.

1. (Березень) сніг — часом на добро, а бува й на зло. 2. Березень (примхи): то кличе на сонце (ясність), то до (тепло) печі жене. 3. (Травень) дощик сріблом капає. 4. Рідко в травні зливи — буде рік (щастя). 5. Грім, коли квітують сливи, — будуть нам сливки (черви). 6. Ластівки літають низько: (Бог) дощик близько. 7. Спішать гуси купатися — прийде хмара (дощ). 8. Серпню, місяцю (чудо), був би ти двічі на рік. 9. Жовтень (дощ) — рік (плід). 10. Різдво й Водохрещі (сніг) — улітку ниви (колос).

Випишіть прикметники із запропонованих речень. Які ознаки прикметника як частини мови Ви знаєте?

1. Вдалий початок — половина діла. 2. Вчасна допомога — найкраща підмога. 3. У гідної людини життя — до інших співчуття. 4. Працьовитого люблять за діло щире, а не за колір шкіри. 5. Працьовитість — права рука щастя. 6. Ласка люба дитині, а діло дорослій людині.

Введіть записані прикметники у самостійно складені речення. Яким членом речення вони виступають?

Числівник. Дві групи числівників (без термінів)

Спишіть прислів'я, числівники записавши словами. Поставте запитання до записаних числівників.

1. Рідко може (1) і та ж людина говорити багато й до ладу. 2. (3) найкращих друзів і найгірших ворогів: вогонь, вітер і дощ. 3. Коли (1) накладає зверху, а (2) смикає знизу, то віз ніколи не буде повним. 4. І раз невлад, і (2) невлад, лиш (3) разом добрий хват. 5. (1) чоловік з гумором (10) підохотить до роботи. 6. Важкий рік має (13) місяців. 7. Кожну історію можна на (2) способи розповісти.

Як Ви розумієте зміст другого прислів'я? Викладіть в усній формі свої міркування.

Які числівники використовуються в українських народних казках?

Розподільний диктант. Випишіть із поданих прислів'їв у дві колонки прикметники і числівники.

1. Нечесний прибуток має сумний кінець. 2. Совість варта тисячі свідків. 3. Один лише розум може забезпечити спокій. 4. Мудрими не народжуються, а стають. 5. Нема вогнища над домашнє вогнище. 6. Двом хазяям не догодиш. 7. Три хмари, що найбільш затуманюють зір мудрості: забуття, нагівзанання, незнання. 8. Своєї таємниці не кажи й греблі, поки не глянув по другий її бік. 9. Кому щастить у малому, щастить і в великому. 10. Чоловік без обіду — два чоловіки за вечерею.

Чи є серед записаних прикметників і числівників слова, що мають спільні ознаки? Вкажіть ці ознаки.

Займенник. Особові займенники

Перепишіть запропоновані прислів'я. Підкресліть особові займенники як члени речення. Усно вкажіть форму кожного із займенників у називному відмінку.

1. Зірки дітей вчать: будьте чисті, як ми! 2. Не заблудла вівця шукає чабана, а він її. 3. Голодному й найкраща миска ні до чого, якщо вона порожня на полиці. 4. Давай корівкам добре, і вони даватимуть. 5. Такий міст будуй, щоб і твій онук по ньому ходив. 6. Роби все, що гідне дяки, не чекаючи на неї. 7. Дурні, хоч ти їх не сій, а за кожною клунею ростуть.

Чому займенники дістали саме таку назву? Які іменники Ви б записали замість особових займенників? Чи завжди це можливо (у поданих реченнях)?

Дієслово. Неозначена форма дієслова. НЕ з дієсловами. Перша і друга дієвідміни. Голосні в особових закінченнях дієслів. Правопис ШСЯ, -ТЬСЯ в кінці дієслів

Запишіть речення, розкриваючи дужки. Які правила щодо написання НЕ з дієсловами Ви знаєте?

1. Краще битись і програти, ніж зовсім руки (не)піднімати. 2. (Не)ма ворожнечі прикрішої, ніж між друзями. 3. (Не)буває таких жнив, щоб згодом (не)прийшла весна їх спожити. 4. Хай тебе (не)навидить правитель, а не народ. 5. (Не)хвались тим ударом, якого (не)здавав. 6. Погано (не)хтувати радою, але в тисячу разів гірше слухати кожну раду.

Підкресліть дієслова в неозначеній формі. Як Ви

визначаєте цю форму дієслова?

Із поданих прислів'їв випишіть дієслова у дві колонки, згрупувавши їх за дієвідмінами.

1. Правда і тоді стоїть, як усе впаде. 2. Істина говорить, навіть коли язик неживий. 3. За мир варто й заплатити. 4. Подвиг сам себе прославить. 5. Краще смертю полягти, ніж ганьби зазнати. 6. Добро ще й кращає, коли його чиниш. 7. Доброго вчинку не відкладай. 8. Красу пізнаєш, коли з нею поживеш. 9. Люди відходять, а нагорби лишаються. 10. Допоможеш іншим – допоможеш собі.

Виділіть голосні в особових закінченнях дієслів. За яким принципом Ви здійснили поділ дієслів за дієвідмінами? Запишіть споріднені слова до виділеного дієслова.

Запишіть речення, вставивши замість крапок пропущені літери.

1. Сміливець ніколи не розгублює...ся. 2. Стоячи на місці, не дізнає...ся, що за поворотом. 3. У себе на батьківщині довго живе...ся. 4. Покладе...ся на чаклунів – пропадеш. 5. Якщо добро є в душі, то воно покаже...ся. 6. У скруті друзі пізнаю...ся. 7. Зрадливий друг не посороми...ся кинути тебе у скруті. 8. Вкусила змія – злякає...ся хробака.

Поясніть вибраний Вами варіант написання. Яке Ви знаєте прислів'я, що відповідає за змістом прислів'ю "Вкусила змія – злякає...ся хробака?"

Прислівник. Правопис вивчених прислівників

Запишіть прислів'я, дібравши замість крапок слова з довідки і розкривши дужки. До якої частини мови відносяться ці слова? Поставте до них запитання.

1. Якби кіт мав масничку, то б ... стромляв туди лапу. 2. Вчитись ... не пізно, якщо добре взятись. 3. Відкладена робота ... зіпсована. 4. ... гуляв – ... голодний лишився. 5. Краще ... робити, ніж без діла сидіти. **ДОВІДКА.** (На)половину. (Раз)(у)(раз). (Ні)коли. (У)день, (у)вечері. (По)волі.

Чи є у реченнях ще слова, які відносяться до тієї ж частини мови, що і подані в довідці. Перевірте написання слів за орфографічним словником.

Прийменник. Написання окремо прийменників з

іншими частинами мови

Спишіть речення, розкриваючи дужки. Якою частиною мови є слова у дужках? Для чого вони служать і з якою частиною мови поєднуються?

1. Сталь гартується (у)вогні, людина — (в)праці. 2. (Без)праці хліба не матимеш. 3. (З)маленького саджанця велике дерево виростає. 4. (Для)інших — роботящий, (для)себе — ледар. 5. Майстра (по)роботі пізнають. 6. Серце матері розділене (між)дітьми. 7. Друг скаже (у)вічі, недруг (поза)очі.

Поясніть написання виділених слів. При потребі перевіряйте написання слів за орфографічним словником.

Сполучник. Уживання сполучників І, ТА, Й, А, АЛЕ, для зв'язку

Слів у реченні. Кома перед сполучниками А, АЛЕ

Запишіть речення, підкресливши одним кольором прийменники, іншим — сполучники.

1. Ледарю власні руки й ноги позиченими здаються. 2. Погодний майстер на інструмент нарікає. 3. Прийшов сито позичити, а лишився на обід. 4. Ведмідь на ліс ображався, а ліс про це і не знав. 5. Змія шкуру поміняла, та не серце. 6. Сій добро, але слави не вимагай. 7. У брехуна дім згорів, та ніхто не повірив.

Чому сполучник дістав саме таку назву? Що поєднують у реченні сполучники?

Перепишіть речення, вставляючи, де потрібно, пропущені розділові знаки.

1. До праці запрошував і на бенкет запроси. 2. Жінка долю на чужині шукала а доля вдома чекала. 3. Людина має бути людиною а шапку і гриб має. 4. Шукай нового товариша але не забувай і давнього. 5. Сусід сусідові виноградник подарував а той і грона йому не дав. 6. Розум мудрому потрібен щоб розбити мури й грати. 7. Дурна голова і не сивіє і не лисіє. 8. Перед чесністю та сміливістю навіть каміння не встоїть. 9. Зло чинить один а страждають тисячі.

Підкресліть слова, поєднані сполучниками, як члени речення.

Випишіть у таблицю із прислів'їв усі відомі вам частини мови.

Іменик	Приметник	Дієслово	Займеник	Числівник	Прислівник	Приєдник сполучник
обід дружбі кінець		зайняли				і (а)

1. Обід закінчили, і дружбі – кінець. 2. Сьогодні я за тебе, завтра ти за мене. 3. Зробиш послугу невдячному – пошиєшся в дурні. 4. Незгода громадян часто приводить і великі держави до загибелі. 5. Двоє – військо для одного. 6. Доброзичливість завжди щаслива.

У таблицю вписані частини мови із першого речення.

Навчальний диктант.

ПРО НАРОДНУ ПОЕТИЧНУ ТВОРЧІСТЬ

Прислів'я і приказки займають визначне місце в народній творчості. У них виявляється мудрість і життєвий досвід, відображається світогляд, різні епохи розвитку народної думки і народної філософії.

Сам народ з повагою ставиться до прислів'їв і приказок, вважає їх втіленням мудрості. Це засвідчується у таких зразках: правду в приказках шукай; нема приповідки без правди.

Прислів'я та приказки схожі між собою. Прислів'я висловлюють більш повні твердження і містять у собі певне міркування і висновок. У приказках міститься лише натяк на висновок.

Високо цинив народні приказки і прислів'я Микола Гоголь. Він писав: "Ще ні в кому не відбилась цілком та багатостороння поетична повнота розуму нашого, яка вміщена в наших багато численних прислів'ях".

Понад тридцять років збиранню, систематизації і популяризації творів української словесності про побут і світогляд народних мас віддав відомий етнограф і фольклорист Володимир Гнатюк.